

**ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»
Західнодонбаський інститут**

ФІЛОСОФІЯ

ПРОГРАМА

**нормативної навчальної дисципліни
підготовки бакалаврів
галузь знань: 0305 Економіка та підприємництво
напрямок підготовки: 6.030505 Управління персоналом та
економіка праці**

**Павлоград
2016**

Навчальна програма нормативної навчальної дисципліни «Філософія» для студентів за галуззю знань 0305 Економіка та підприємництво, напрямом підготовки 6.030505 Управління персоналом та економіка праці, 2016 рік

УКЛАДАЧ ПРОГРАМИ: Курбанова А.Н., к.ф.н., доцент кафедри

Ухвалено на засіданні кафедри соціально-гуманітарної та фундаментальної підготовки «30» серпня 2016 р., протокол № 1

Затверджено Вченою радою Західнодонбаського інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

«20» вересня 2016 року, протокол № 1

МЕТА, ЗАВДАННЯ І МІСЦЕ ДИСЦИПЛІНИ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Навчальна дисципліна «Філософія» є нормативною навчальною дисципліною, яка передбачена навчальним планом підготовки фахівців кваліфікаційного рівня «бакалавр» за напрямом підготовки 6.030505 «Управління персоналом та економіка праці».

Місце дисципліни у навчальному процесі.

Виклад історії світової філософської думки спрямований на розуміння логіки виникнення найбільш відомих філософських вчень, їх функціонування в суспільній свідомості, осмислення характеру та етапів становлення сучасних некласичних філософських систем, їх ґрунтування на досягненнях природничих та гуманітарних наук. Завданням курсу є розгляд таких проблем як філософське розуміння світу, суспільства та людини, що становлять основу теоретичної підготовки майбутніх фахівців-викладачів, вчителів, соціальних працівників, психологів. Програма включає важливі питання етики та естетики, сучасного релігієзнавства та спрямовує студентів на вивчення сучасної духовної культури в світі в цілому і в Україні зокрема.

Метою дисципліни є забезпечити глибоке засвоєння специфіки філософського осягнення дійсності, високу світоглядно-методологічну культуру студентів. Курс «Філософія» дає можливість студентам отримати необхідну систему знань сучасного рівня розвитку світової філософії та оволодіти вмінням застосовувати філософські знання в безпосередній практичній і науковій діяльності

Основними завданнями вивчення дисципліни «Філософія» є:

основний зміст усіх розділів;
 напрямки історико-філософської думки;
 класичну і сучасну вітчизняну та світову філософію;
 оволодіти філософським способом мислення;
 основними філософськими принципами та першоджерелами;
 засвоїти світоглядно-гуманістичний зміст філософії, її природу;
 на основі ґрунтовного, фундаментального знання опанувати самостійний стиль мислення;
 засвоїти специфіку філософського осягнення дійсності;
 формувати власну позицію;
 застосовувати набуті знання при аналізі нагальних проблем сьогодення, розуміння суспільства як системи.

Предметом навчальної дисципліни є формування та розвиток логічного та критичного мислення, формування теоретичного рівня світогляду.

Запропонована побудова викладу сприятиме засвоєнню студентами філософії як цілісної системи людських знань, осмисленню проблем, що породжені сучасною суспільною практикою.

Зміст дисципліни розкривається в 9 темах

Тема 1. Філософія, коло її проблем та роль в суспільстві

Тема 2. Проблема людини в філософії

Тема 3. Філософське розуміння світу

Тема 4. Основні філософські категорії

Тема 5. Свідомість

Тема 6. Пізнання

Тема 7. Сучасні концепції розвитку

Тема 8. Суспільство: сутність та структура

Тема 9. Сучасний світ: тенденції та проблеми розвитку

Навчання студентів здійснюється на лекціях, семінарських і практичних заняттях, під час самостійної та індивідуальної роботи студентів із застосуванням наочності та технічних засобів навчання, професійних комп'ютерних програм, що забезпечує закріплення теоретичних знань та отримання практичних навичок, сприяє розвитку творчого мислення студентів.

Оцінювання знань студентів відбувається під час поточного, модульного та підсумкового контролю. Об'єктами поточного контролю є: знання та практичні навички, творчі здібності студента; систематичність та активність поточної роботи; результати виконання обов'язкових завдань з практичних занять, а також завдань для самостійного опрацювання та індивідуальної роботи. Оцінювання знань здійснюється на семінарських і практичних заняттях шляхом усного і письмового опитування, вирішення задач, комп'ютерного тестування, перевірки індивідуальних завдань, проходження модульного контролю.

Підсумкове оцінювання знань студентів здійснюється з урахуванням результатів оцінювання поточної роботи в семестрі та результатів письмового екзамену за 100-бальною системою з подальшим переведенням традиційної шкали оцінювання за системою ECTS.

Унаслідок вивчення і засвоєння програми курсу «Філософія» студенти мають **знати**:

- що таке світогляд, історичні типи світогляду: міф, релігія, філософія;
- предмет філософії та коло її проблем;
- історичний розвиток світової філософії;
- світову філософію XX-XXI століть;
- розвиток філософської думки в Україні;
- основні поняття та проблеми таких розділів філософії як онтологія, гносеологія, діалектика, соціальна філософія
- розмаїття підходів, методологій, теоретичних побудов у сучасній філософії.

вміти:

- вільно, раціонально, критично і творчо мислити, користуючись філософськими категоріями і спираючись на принципи гуманізму та загальнолюдські цінності;
- аргументовано відстоювати свій погляд на вирішення філософської проблеми в діалозі з носієм іншої точки зору;
- на основі ґрунтовного, фундаментального знання філософії опанувати самостійний стиль мислення, засвоїти специфіку філософського осягнення дійсності, формувати свою власну позицію, застосовувати

- набуті знання при аналізі нагальних проблем сьогодення;
- використовувати критичний, евристичний та світоглядний потенціал філософії для вирішення нагальних світоглядних, практичних, методологічних та аксіологічних проблем у своїй фаховій та повсякденній діяльності;
 - уточнювати та збагачувати свої світоглядні уявлення шляхом критичного аналізу їхньої праксеологічної ефективності та регулярного ознайомлення з останніми досягненнями сучасної вітчизняної та зарубіжної філософської думки;
 - співвідносити свою власну екзистенційну ситуацію з поточним станом глобальних проблем та поточними й перспективними наслідками процесів глобалізації для України;
 - постійно аналізувати та за необхідності корегувати свої сенсожиттєві уявлення та орієнтири

ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. Філософія, коло її проблем та роль в суспільстві

Поняття світогляду, етимологія і значення терміну. Світогляд як уявлення людини про світ, її реакція на дійсність, особливість впливу світу на усвідомлення людиною свого становища. Світ один, а його інтерпретація людьми відмінна - як ознака особливості людського світосприйняття. Типи світогляду як ознака полівимірності дійсності. Міфологічний і релігійний світогляд, їх актуальність в ХХ-ХХІ ст. Науковий світогляд у взаємодії із іншими типами світогляду. Необхідність інтегрованості типів світогляду як умови розуміння цілісності людської природи.

Тема 2. Проблема людини в філософії

Філософська антропологія як вчення про людину як цілісну фізіологічну та культурну, мовну істоту. Виникнення філософської антропології у ХХ ст.: причини і здобутки. Філософське осмислення проблеми походження людини: аргументи еволюціонізму і креаціонізму; альтернатива богослов'я процесу (І. Барбур). природа та сутність людини в історико-філософському процесі. Феномен кохання у філософській інтерпретації: феноменологічне тлумачення кохання як «ціннісної відповіді» Д. фон Гільдебрандом, неофрейдизм Е. Фромма і мистецтво кохати, любов як прагнення до того, що «за межами зору» у філософії М. Шелера. Філософська концепція людини— основа наук про людину. Сутність людини. Праця і мова фактори становлення і розвитку людини. Праця і соціальне в людині. Особа і суспільство. Індивід, індивідуальність, особистість. Типологія особи. Соціальні ролі особи. Відчуження людини і шляхи його подолання. Діалектика взаємодії людини і суспільства. Права і свободи особи як критерій суспільного прогресу.

Тема 3. Філософське розуміння світу

Історія філософії як сходження до вершин людського самопізнання. Стародавня філософія як зародокіколіска наступних типів філософії. Єдність і різноманіття історико-філософських парадигм Сходу й Заходу. Людина—змістове ядро сіхпроблем стародавньої філософії. Прафілософія Індії: “Веди”, “Упанішади”. Проблема позбавлення людини страждань у філософії Стародавньої Індії. Основні категорії індійської філософії: брагман, атман, пракриті, пуруша, ахімса, карма, сансара, мокшітаін. Ортодоксальні (даршани) та неортодоксальні школи індійської філософії як основне досягнення гегелівської філософії. Гуманістичний зміст антропологічного матеріалізму Л. Фейєрбаха. Шляхи подолання людського відчуження у філософії К. Маркса і Ф. Енгельса. Проблема свободи і цілісного розвитку людини. Сутність матеріалістичного розуміння історії. Капіталізм як система економічної експлуатації. Нова концепція соціально-історичної практики і суспільної свідомості. Вчення про пролетарську революцію і комунізм.

Тема 4. Основні філософські категорії

Онтологія як філософське вчення про буття. Проблемність визначення поняття буття у філософії. Поняття метафізики. Відкриття першопричин буття у античній філософії. Класичне тлумачення поняття буття. Некласична філософія як пошук взаємообумовленості людини і буття. Принцип онтологічної відносності Куайна. Постмодерністське осмислення метафізики і буття. Поняття віртуальної реальності та її прояви в дійсності. Наукове визначення рівнів буття: загальне і конкретне. Антропний принцип – свідчення необхідності філософського осмислення здобутків науки на космологічному рівні. Сучасні спроби інтерпретації антропного принципу та їх філософські наслідки.

Тема 5. Свідомість

Свідомість як основна проблема філософії, її зв'язок із онтологією та гносеологією. Ідеальність як основний зміст свідомості. Взаємозв'язок тіла та свідомості у філософії. Дуалізм, матеріалізм, ідеалізм та логічний біхевіоризм як спроби розв'язати проблему психофізіологічного відношення. Структура свідомості: взаємозв'язок свідомого, підсвідомого, надсвідомого і несвідомого. Функції свідомості. Мислення як атрибутивна властивість свідомості. Мова як спосіб опредметнення свідомості.

Свідомість як основна проблема філософії, її зв'язок із онтологією та гносеологією. Ідеальність як основний зміст свідомості. Взаємозв'язок тіла та свідомості у філософії. Дуалізм, матеріалізм, ідеалізм та логічний біхевіоризм як спроби розв'язати проблему психофізіологічного відношення. Структура свідомості: взаємозв'язок свідомого, підсвідомого, надсвідомого і несвідомого. Функції свідомості. Мислення як атрибутивна властивість свідомості. Мова як спосіб опредметнення свідомості.

Тема 6. Пізнання

Пізнання як взаємодія свідомості й дійсності. Виникнення суб'єктно-об'єктного відношення у філософії та науці. Емпіричний та раціональний рівні пізнання. Філософське осмислення інтуїтивного рівня пізнання. Поняття істини у пізнанні. Абсолютизований статус істини у класичній філософії та його переосмислення у некласичній філософії. Процедура верифікації як спроба встановлення атрибутів істини. Відмова від суб'єктно-об'єктного відношення у постмодерністській філософії і ствердження плюральності істини. Особливості функціонування наукового знання, вимоги наукової методології, її зв'язок із філософією. Формування міждисциплінарності у сучасній науці. Об'єктивна реальність як об'єкт пізнання. Неподільність об'єкта і суб'єкта у пізнавальному процесі. Матеріалістичне та ідеалістичне розуміння об'єкта і суб'єкта пізнання. Загальні ознаки науки: наявність предмета, понятійний і категорійний апарат, засоби і методи розв'язання наукових проблем. Системність та істинність знань. Евристичний потенціал наукової методології. Специфіка пізнавальної діяльності у природознавчих, технічних і гуманітарних науках.

Метод як усвідомлений спосіб пізнавальної діяльності.

Тема 7. Сучасні концепції розвитку

Основними типами розвитку є прогрес і регрес. Прогрес відповідає якісному переходу від нижчого до вищого, а регрес - зміни від вищого до нижчого. Іноді в буденному вживанні поняття розвитку тісно пов'язане з поняттям прогресу. Однак у сфері філософського і наукового вжитку воно фіксує буття системи як єдність прогресу і регресу, поновлення і руйнування, самоствердження і самознищення.

Тема 8. Суспільство, сутність та структура

Питаннями суспільства займається чимало наук, серед яких соціологія, культурологія, психологія і філософія. Причому якщо, наприклад, в соціології важливо виявити закономірності того чи іншого суспільства (малих і великих груп), то «наука про високий» прагне до осмислення цих закономірностей. Таким чином, в даній науці важливо саме суспільство та його структура. Філософія повинна розглядати це в контексті взаємозв'язку певної групи людей з природою (і тут не можна не звертатися досамої першої категорії), суспільства в цілому з індивідуальністю людини і, безпосередньо, громадськості з точки зору його історизму. Вивчаючи філософію, її особливості та тонкощі, не можна обійти увагою її структуру. У зв'язку з тим, що одна з основних завдань даної науки - дати людині орієнтири для особистісного самовизначення, дуже важливо позначити сфери буття, на основі яких людина може визначити їх для себе. Отже, структура цієї науки передбачає наступні категорії (сфери): природа (сюди ж входить мир і космос); суспільство (все, що стосується його історії і закономірностей); людина (як особистість, з індивідуально-психологічними особливостями); сфера свідомості (духовні та когнітивні процеси індивіда).

Виходячи саме з цих сфер, які в сукупності і складають своєрідний кістяк філософії, формуються відповідні розділи наукового пізнання. І дуже важливо вміти розрізняти особливості кожного структурного компонента.

Зародження філософських ідей серед пращурів сучасних українців (східних подніпровських слов'ян, кочівників Причорномор'я та ін.). Вплив хрещення України-Русі на розвиток філософії. Соціально-філософська думка на Русі в XI-XII ст. ("Руська правда", "Ізборник", "Повчання", "Молильник" та ін. праці). Розвиток філософської думки в Україні у XIII-XVI ст. (ісіхастика, еретики, книжники та ін.). Києво-Могилянська академія як осередок філософії в Україні. Моральна філософія XVIII ст. і бачення нею шляхів досягнення людського щастя. Проблема людини у філософських роздумах Г. Сковороди. Ідея "сродної" праці. Вчення про дві натури і три світи.

Проблема звільнення людини і нації у творах мислителів Кирило-Мефодіївського братства (Т. Шевченка, П. Куліша, М. Костомарова та ін.). Київська релігійно-філософська школа. Філософські ідеї П. Юркевича. Розробка антропологічного принципу та ідея суспільного прогресу у творчості українських соціал-демократів (І. Франка, М. Драгоманова, Л. Українки, М. Грушевського, В. Винниченка та ін.). Подальший розвиток філософської думки в українській діаспорі: український націоналізм (Д. Донцов та ін.); український консерватизм (В. Липинський та ін.). Розвиток

філософії в Радянській Україні: “червона професура”, “розстріляне відродження”, “друге відродження” української філософії (П. Копнін та його послідовники). Розвиток філософії у “добу застою” та період “перебудови” (70 — 80- ті роки). Розвиток сучасної української філософії в незалежній Україні.

Тема 9. Сучасний світ та проблеми розвитку

Постмодернізм — це сучасний етап розвитку філософії, який, з одного боку, спирається на здобутки класичної та некласичної традиції, з другого — намагається дистанціюватись від попередніх епох. Доба Модерну, просякнута просвітницьким оптимізмом, мала не лише здобутки: вона посилила європоцентризм, технократизм, сприяла тоталітарним тенденціям. Відповідно постмодернізм своїм завданням вбачає критику модерних настанов, пошук плюралістичного, неєвропоцентристського світогляду.

До постмодерністської філософії належать різні напрями сучасної філософії (постструктуралізм, постпозитивізм, неомарксизм, неофрейдизм та ін.). Серед основних представників — Р. Варт, М. Мерло-Понті, Ж. Дельоз, Ж. Дерріда, М. Фуко, Ж. Лакан, Р. Рорті, П. Фесрабенд та ін.

Характерною рисою постмодернізму є рефлексивність — ця епоха себе осмислює як «постсучасну». Відбувається рішучий перегляд традиційних філософських концептів: відмова від метафізики, суб’єкт-об’єктного поділу тощо. Постмодернізм постає не як монолітний проект, а як сукупність різних підходів, адже однією із засадових рис постмодернізму є відмова від всеохоплюючих метанаративів на користь плюралізму.

Отже, для сучасної філософії характерне розмаїття напрямів і течій, багато з яких виникли в ХІХ ст., набули розвитку у ХХ ст. й залишаються вагомими й досі. Попри це розмаїття можна виокремити низку спільних засадових рис: відмова від надмірного оптимізму, пов’язаного з пануванням розуму, усвідомлення неодмінної присутності ірраціональних чинників, визнання плюралізму підходів, рефлексивність.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна література

1. Академічне релігієзнавство/За ред. А. Колодного. – К.:Світ Знань, 2000. – 862с.
2. Борев Ю. Эстетика. - М.:1989
3. Введение в философию. - Ч.1- М., 1989
4. Вебер М.Протестантська етика і дух капіталізму.К.,1994
5. Власовський І.Ф. Нарис історії Української православної церкви. В 4-х т. - Нью-Йорк-Київ, 1990.
6. Войшвилло Л. Логика. - М.: 1999.
7. Гараджа В.И. Социология религии / Учебное пособие. — М.: Наука, 1996.
8. Гараджа В.Й. Религиеведение / Пособие для студентов вузов.-М.,1994.
9. Грушевський М. З історії релігійної думки на Україні. — К.:Освіта,1992.- 156с.
- 10.Дохристиянські вірування/Колодний А., Лобовик Б., Филипович Л., Яроцький В. - К.: Український центр духовної культури, 1996.
- 11.Етика. /За ред. Т.Оболіної. – К.: 1991.
- 12.Естетика. / За ред. Т. Левчук. – К.: 1998.
- 13.Калінін Ю.А., Лубський'В.І. Релігієзнавство / Курс лекцій.-К.: ВІПОЛ, 1996.
- 14.Калінін Ю.А., Харьковщенко Є.А. Релігієзнавство / Підручник. 2-е вид. - К.: Наук. думка, 1995.
- 15.Краткий очерк истории философии.- М., 1980.
- 16.Кьеркегор С.Страх и трепет.М.,1993
- 17.Малахов В. Етика. - К.:1995.
- 18.Мень А. История религии. В 7-ми томах. - М., 1991-1994.
- 19.Огієнко І. Українська церква. Нариси з історії православної церкви. У 2-х томах. — К.: Україна, 1993.
- 20.Рассел Б. Історія західної філософії.- К., 1995.
- 21.Религия й общество. Хрестоматия. - М., 1996.
- 22.Релігієзнавчий словник/За ред. А. Колодного. – К.: Четверта хвиля,1996. – 392с.
- 23.Релігія в духовному житті українського народу. - К.: Наук. думка,1994.
- 24.Ситниченко Л. Першоджерела комунікативної філософії.К., 1996
- 25.Степовик Д. Релігії світу. - К.: Бібліотека українця, 1993.
- 26.Сучасна зарубіжна соціальна філософія. К.,1995
- 27.Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрямки. К.,1996.
- 28.Тайлор Э. Первобытная культура. – М.: Политиздат,1989. – 573с.
- 29.Татаркевич. Історія філософії. К.,1999.
- 30.Тойнбі А.Дослідження історії.К.,1995
- 31.ТокаревС.А. Ранние формы религии. - М.: Политиздат,1990. – 622с.
- 32.Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. – К.: Либідь,1991. – 638с.
- 33.Філософія. Курс лекцій за ред. І. Бичко.-К.,2002.

34. Філософія. Навч. посібник. / За ред. І. Надольного. К., 1997.
35. Філософія. Навч. посібник. / за ред. Заїченка Г. - К., 1995.
36. Фрезер Дж. Золота ветвь. - М.: Политиздат, 1980. – 832с.
37. Шпенглер О. Закат Европы. М., 1993
38. Яблоков И.Н. Основы теоретического религиоведения / Пособие. - М., 1994.

Додаткова література

1. Аквінський Тома. Коментарі до Арістотелевої “Політики”. К., 2000.
2. Бердяев Н. Смысл истории М., 1990
3. Богуславский В. Ламери. - М., 1977
4. Быховский Б. Гассенди.-М., 1974
5. Введение в философию. - Ч.1- М., 1989
6. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. К., 1994
7. Вільчинський Ю. Скринник М. Розвиток філософської думки в Україні. Львів, 1991.
8. Горак Г. Філософія. – К., 1998.
9. Гусев В.І. Вступ до метафізики. – К, 2004.
10. Д. Донцов. Дух нашої давнини. К. 1996.
11. История современной зарубежной философии: компаративистский подход - СПб., 1997.
12. Історія філософії України. К., 1994.
13. Кочарян М. Гольбах. - М., 1978
14. Краткий очерк истории философии.- М., 1980.
15. Кузнецов В.Н., Миrowsкий Б.В. Западноевропейская философия XVIII века -М., 1986
16. Кьеркегор С. Страх и трепет. М., 1993
17. Лосев А.Ф. Из ранних произведений. М., 1990.
18. Ляткер Я. Декарт, - М., 1975
19. Мир философии. М., 1989.
20. Нарский И.С. Готфрид Лейбниц. -М., 1972
21. Попер К. Відкрите суспільство та його вороги К., 1994
22. Попер К. Злиденність історизму. К., 1994.
23. Потебня А.А. Слово и миф. М., 1989
24. Ситниченко Л. Першоджерела комунікативної філософії. К., 1996
25. Скирбек Г., Гилье Н., История философии. М., 2000.
26. Современная зарубежная философия. - М., 1978
27. Соколов В. В. Спиноза.- М., 1977
28. Соловьев В.С. Сочинения в двух томах. М., 1989.
29. Спиноза. Избранное. Минск, 1999
30. Стрельцова Г. Паскаль.- М., 1979
31. Субботин А.Й. Френсис Бекон.- М., 1974
32. Сумерки богов. М., 1989.
33. Татаркевич. Історія філософії. К., 1999.
34. Тойнбі А. Дослідження історії. К., 1995
35. Франк С.Л. Сочинения М., 1990

36. Хайдеггер М. Время и бытие. М., 1993.
37. Хамітов Н., Гармаш Л., Крилова С. Історія філософії. - К., 2000.
38. Чанышев А. Курс лекцій по древней философии. - М., 1981
39. Чижевський Д. Нариси історії філософії на Україні. К., 1992.
40. Шпенглер О. Закат Европы. М., 1993
41. Юркевич П. Д. Философские произведения. М., 1990.

Рекомендовані Інтернет-ресурси

1. Філософія : Навчальний посібник / Подольська Є. А. - К.: Фірма, 2006. - 704 с.
http://www.big-library.com.ua/book/9_Filosofiya
2. Філософія : Навчальний посібник / Сидоренко О. П., Корлюк С. С., Філянін М. С. та ін. ; за ред. О. П. Сидоренка - К.: Знання, 2010. - 414 с.
http://www.big-library.com.ua/book/10_Filosofiya
3. Історія української філософії : Навчальний посібник / Русин М. Ю., Огородник І. В. та ін. - К. : ВПЦ "Київський університет", 2008. - 591 с.
http://www.big-library.com.ua/book/25_Istoriya_ukrainskoj_filosofii
4. Філософія : Навчальний посібник / Смольков О. А. - Львів: "Магнолія Плюс", 2007. - 560 с.
http://www.big-library.com.ua/book/41_Filosofiya
5. Філософія: відповіді на питання екзаменаційних білетів : Курс лекцій / Касьян В. І. - К. : Знання, 2008. - 347 с.
http://www.biglibrary.com.ua/book/47_Filosofiya_vidpovidi_na_pitannya_ekzame_nacii_nih_biletiv
6. Філософія родознавства : Навчальний посібник / Черепанова С. О. - К.: Знання, 2008. - 460 с.
http://www.big-library.com.ua/book/57_Filosofiya_rodoznavstva_
7. Філософія : Навчальний посібник / Щерба С. П. - К.: Кондор, 2005. - 452 с.
http://www.big-library.com.ua/book/59_Filosofiya
8. Філософія : Навчальний посібник / Осічнюк Ю. В. - К.: Кондор, 2003. - 464 с.
http://www.big-library.com.ua/book/60_Filosofiya
9. Філософія історії : Навчальний посібник / Бойченко І. В., Горлач М. І., Данільян О. Г., Жиленкова І. М., Мануйлов Є. М. - Х. : Прапор, 2006. - 656 с.
http://www.big-library.com.ua/book/61_Filosofiya_istorii
10. Філософія культури : Навчальний посібник / Гатальська С. М. - К.: Либідь, 2005. - 328 с.
http://www.big-library.com.ua/book/62_Filosofiya_kylytri
11. Філософія освіти : Навчальний посібник / Базалук О. О., Юхименко Н. Ф. - Київ: Кондор, 2010. - 164 с.
http://www.big-library.com.ua/book/63_Filosofiya_osviti